

Beschouwing

Over seksuele ontwikkeling en opvoedstijlen: statistisch-empirische seksuologie in historisch perspectief

Cas Wouters

Universiteit Utrecht

Samenvatting

Dit artikel bespreekt een viertal in Nederland uitgebrachte literatuurrapporten en een proefschrift over de seksuele ontwikkeling van kinderen en jongeren. Het probeert een balans op te maken van de in totaal 356 besproken studies over dit onderwerp, waarvan het merendeel is toegespitst op het verband tussen seksuele ontwikkeling en opvoeding. De geselecteerde en besproken studies maken vrijwel alle deel uit van de dominante statistisch-empirische traditie in de seksuologie. In dit artikel worden de opzet en de uitkomsten van dit type onderzoek belicht vanuit de historisch-empirische seksuologie waarvan de theoretische invalshoek wordt geschetst en nader uitgewerkt bij de inhoudelijke bespreking van geconstateerde en theoretische verbanden tussen opvoeding en seksuele ontwikkeling. Een belangrijke leidraad is de vraag naar de bruikbaarheid van de resultaten uit statistisch-empirisch onderzoek voor historisch-empirisch onderzoek. Dan blijkt een theoretisch en empirisch manco in de statistisch-empirische seksuologie wat samenhangt met een scheve verhouding tussen theorie en methode.

Wie vóór de laatste wereldoorlog het delicate onderwerp seksualiteit behandelde moest wel haast een medicus zijn. De verlegenheid met het onderwerp werd toegedekt door de witte jas en het medisch taalgebruik van dokters. Ná de oorlog, vooral tegen het einde van de jaren zestig, kregen de medici concurrentie van psychologen en sociologen zoals Jos van Ussel en Gerrit Kooij. De eerste vroeg zich af 'Hoe komt het dat het antwoord op de eenvoudige vraag, nl. naar de oorsprong der kinderen, een probleem werd?' en deed een inmiddels klassiek historisch-sociologisch onderzoek (Van Ussel 1968, p.21). De tweede verbond in 1968 – samen met anderen – zijn naam aan het eerste landelijke onderzoek *Sex in Nederland*, waarmee de statistiek hier te lande in de seksuologie is gebracht. Als methodische verzameling en bewerking van verschillende maatschappelijke gegevens was statistiek al langer gebruikelijk in bijvoorbeeld staathuishoudkunde en marktonderzoek.

In het verlengde van deze twee voorlopers van seksuologisch onderzoek zijn er in de Nederlandse seksuologie twee empirische onderzoekstradities tot ontwikkeling gekomen, de historisch-empirische traditie en

de statistisch-empirische. De twee tradities verhouden zich ongemakkelijk tot elkaar, alleen al op grond van verschil van opvatting over empirische precisie. Zo is de historisch-empirische seksuologie volgens de statistisch-empirische traditie al gauw wetenschappelijk onvolkomen omdat er (te) weinig cijfermateriaal wordt gepresenteerd en dus ook weinig of geen statistische metingen, terwijl vanuit de historisch-empirische seksuologie bezien de eis van statistische meting al gauw leidt tot wetenschappelijk onvolkomen momentopnamen. Dit verschil in visie op empirische precisie is een bron van spanning tussen beoefenaren van sociale wetenschap. Dat komt ook omdat er naast empirische precisie altijd nog andere idealen en criteria van sociale wetenschap in het geding zijn. Ook theoretische systematiek en reikwijdte zijn algemeen erkende criteria van wetenschappelijkheid, terwijl in de beoordeling van onderzoek de vraag naar de maatschappelijke relevantie altijd wel een rol speelt.

In zijn boek *Balans van de sociologie* wijst de socioloog Goudsblom (1974, p.20) erop dat deze wetenschapsidealens of -criteria 'ieder voor zich én in hun onderlinge samenhang problematisch en controversieel' zijn. Naarmate de lat van empirische precisie hoger komt te liggen zal de reikwijdte van de onderzoeksopzet afnemen en zullen zowel maatschappelijk als theoretisch belangwekkende vragen worden uitgesloten; scherp gesteld leidt dat tot enkel 'losse feiten'. Het is weliswaar mogelijk dat processen met meer omvattende samenhangen en verhoudingen aan de orde komen

naarmate hogere prioriteit wordt gegeven aan de reikwijdte van de onderzoeksopzet, maar op den duur leidt dat tot hooguit intelligente en goed geïnformeerde fantasieën. En het opvoeren van theoretische systematiek in de onderzoeksopzet voert tot een begrippenapparaat dat weinig meer is dan een taxonomisch stelsel van 'loze samenhangen', terwijl het opvoeren van maatschappelijke relevantie leidt tot partijdig technocratisch onderzoek. Kortom, *jede Konsekwenz führt zum Teufel* terwijl er weer een ander duiveltje schuilt in het zoveel mogelijk tegemoet willen komen aan alle of aan meerdere criteria. Dat leidt namelijk tot een of ander compromis dat als zodanig vatbaar is voor kritiek en dus voor modes en wisselingen in onderzoeksbeleid. Wetenschappelijke tradities zoals de statistisch-empirische en de historisch-empirische traditie binnen de seksuologie zijn dan ook voortgekomen uit het vestigen van posities, coalities en opvattingen over de meest geschikte dosering van idealen en criteria van wetenschappelijkheid.

Seksuele ontwikkeling en opvoedstijlen: twee onderzoekstradities

In de seksuologie is de statistisch-empirische onderzoekstraditie sinds eind jaren zestig steeds dominanter geworden. Vanwege de gangbare beperking van empirische precisie tot statistische meting hebben veruit de meeste studies een synchronische opzet en zijn de resultaten dus momentopnamen. Ook de opvatting dat goed onderzoek representatief is en dus gebaseerd moet zijn op een representatieve steekproef uit de te onderzoeken populatie, zet aan tot het maken van een momentopname. Het richt de aandacht op hoe iets *is*, niet op hoe het *is geworden*. De schaarse longitudinale studies bestaan meestal uit twee, zelden uit drie momentopnamen. Het is weliswaar mogelijk de uitkomsten over permissieve of restrictieve opvattingen uit de grote seksuologische studies uit 1968, 1981 en 1989 te vergelijken, maar volgens de seksuologen Van Zessen en Sandfort biedt dat 'maar beperkte informatie': 'Men kan immers niet berekenen hoe de betekenis van de antwoorden is veranderd' (1992, p.103). Kortom, enkele momentopnamen vormen nog geen diachronische studie van sociale en psychische processen en de verbanden daartussen. Momentopnamen vormen vooral een hindernis van belang voor onderzoek naar complexe verbanden van grotere reikwijdte zoals tussen (veranderingen in) opvoedstijl en seksuele ontwikkeling. Zo is er de complicatie dat seksuele verlangens nooit los staan van relationele verlangens omdat elke bevrediging van een seksueel verlangen plaats vindt in een relatie, hoe kortstondig of gefantaseerd ook. En nog belangrijker lijkt mij de complicatie dat als

kinderen seksueel rijp worden, de ontwikkeling van hun relationele verlangens – hun omgangsvormen en omgangsidealen, hun hele habitus – al in een relatief vergevorderd stadium is. Dus vinden eng-seksuele ontwikkelingen een bedding in relationele ontwikkelingen. Het zijn ontwikkelingen van de lustbalans – de spanningsbalans tussen het verlangen naar seksuele bevrediging en het verlangen naar duurzame relationele intimiteit. Omdat de puberteit hierbij van evidente betekenis is, gaat het bij dit onderzoeksthema om niet minder dan de vraag hoe biologische, psychische en sociale processen verweven raken.

De lustbalans verandert zowel in de puberteit als verderop in een mensenleven, maar ook collectief, zowel binnen een generatie als over de generaties heen. Dat laatste verwijst naar veranderingen in de maatschappelijke code met betrekking tot de mogelijkheden en beperkingen ter verwezenlijking van de verlangens die de lustbalans uitmaken. Die code – en daarmee de lustbalans – verandert samen met veranderingen in de machtsbalans tussen nationale staten, sociale klassen, seksen en generaties, samen met veranderingen in de cultuur of fase in een sociale ontwikkeling (Wouters, 2005).

Al een aantal jaren doe ik historisch-empirisch seksuologisch onderzoek naar verbanden tussen veranderingen in opvoedstijl en seksuele ontwikkeling over een periode van meer dan de afgelopen eeuw.¹ De theoretische invalshoek is gebaseerd op het werk van Norbert Elias (2001). Daarin gaat het om verbanden tussen veranderingen in maatschappelijke structuren en persoonlijkheidsstructuren, kortweg, tussen sociale en psychische processen. In *Seks en de seksen* (2005) en in huidig onderzoek ga ik na hoe veranderingen in de lustbalans samenhangen met veranderingen in de machts- en afhankelijkheidsverhoudingen tussen ouders en kinderen, mannen en vrouwen, met hun omgangsvormen, hun balans van controles – de verhouding tussen externe en interne sociale controles – en hun wij-ik balans, de spanningsbalans van hun ik- en wij-identiteit en van individualisering en collectivisering.

Voor de bestudering van seksuele ontwikkeling gelden verder de volgende uitgangspunten. Jongeren maken zich een seksuele identiteit eigen terwijl ze hun lichamelijke nieuwsgierigheid en hun seksuele verlangens nader verkennen en ze doen dat onder de sturende werking van de verhoudingen waarin ze opgroeien en dus van de daarin geldende codes, idealen en praktijken. Voor de ontwikkeling van die nieuwsgierigheid en dat verlangen is de verhouding tussen ouders en kinderen van primair belang, met in het verlengde daarvan de verhouding tussen de seksen en de gene-

1 Het onderzoek wordt in 2012 bij Athenaeum-Polak & Van Gennep gepubliceerd.

raties (volwassenen en jongeren). Het is in deze verhoudingen dat jonge mensen worden gevormd, een bepaalde sekse-identiteit ontwikkelen en de aanzet tot een seksuele loopbaan. De mogelijkheden en beperkingen die eruit volgen verschillen naar de sociale klasse van hun ouders en ze worden getekend door de verhoudingen tussen die sociale klassen en het niveau van (hun) maatschappelijke integratie. Veranderingen in sociale verhoudingen worden voortgezet in de sociale codes en dus in de maatschappelijk geaccepteerde alternatieven, ook op het gebied van de seksualiteit, ook voor jongeren.

Volgens deze historisch-seksuologische theorie komt dit tot uiting in het geheel van samenhangende significante veranderingen (significant vanuit sociaal, seksueel en sociologisch oogpunt) in de sociale verhoudingen en codes. Sinds het einde van de negentiende eeuw zijn dat onder meer (Wouters 1990; 2005; 2008):

- a) vermindering van sociale ongelijkheid en repressie, ook vermindering van sociale en psychische afstand in vrijwel alle verhoudingen
- b) de informalisering van rigide en formele omgangsvormen ging gepaard met toenemende sociale en psychische openheid en met een uitbreiding van gedragsalternatieven, inclusief uitbreiding van seksuele diversiteit (emancipatie van homoseksuelen en transseksuelen)
- c) intimisering van gezinsverhoudingen en pedagogische relaties (grotere vertrouwelijkheid en hechting)
- d) verankering in de codes van het principe van wederzijdse instemming als richtsnoer in alle verhoudingen waarin sprake is van liefde, lichamelijke en/of seksualiteit
- e) verankering in de codes van de eis tot het *kunnen* beheersen van impulsen en emoties, ook lichamelijke en seksuele
- f) voortgaande individualisering en collectivisering (verstatelijking, mondialisering) ofwel oplopende spanning in de wij-ik balans tussen de belangen van wij-groepen en die van elk ik binnen die groepen
- g) groeiende sociale en psychische openheid en ruimte voor het (beheerst) uiten van impulsen en emoties, 'emancipatie van emoties': verdrongen emoties en impulsen, ook rond lichamelijke en seks, werden steeds verder toegelaten tot het regulerende centrum van de persoonlijkheid – het bewustzijn. Dat gaf een *beheerste liberalisering* (zie Ketting, 1986, p.31) die hier verder ging, óók wat seksualiteit betreft, dan in landen als de UK en de USA
- h) 'seksualisering van het dagelijks leven': een groeiend besef van seksuele aantrekkingskracht en het vaker en sterker accentueren daarvan
- i) toenemend besef van erotische en seksuele aantrekkingskracht op jongere leeftijd: verliefdheden van kinderen en jongeren worden vaker gesigna-

leerd en openlijker besproken

- j) een sterk toegenomen morele verontwaardiging over en weerzin tegen incest en 'misbruik'. De voortgaande groei van intimiteit en vertrouwelijkheid in de verhoudingen waarin jongeren leven stuitte hier op een steeds scherper getrokken grens.

Volgens de theorie van historisch-empirisch onderzoek zijn de genoemde sociale en psychische processen hecht verweven, zodat ontwikkelingen in de seksualiteit van jongeren slechts vruchtbaar beschreven en geïnterpreteerd kunnen worden vanuit een brede visie die processen als deze omvat. Dit leidt tot de ambitie om vanuit een historisch-empirisch perspectief alle bronnenmateriaal te bestoken met vragen als: Wat betekenen de geconstateerde veranderingen in termen van de machtsbalans en in termen van de balans van externe en interne sociale controles en van de wij-ik balans? En wat in termen van de lustbalans?

Statistisch-empirische studies als bronnenmateriaal voor historische seksuologie

Naast studies als die van Jan van Hessen (1964) en Jos van Ussel (1968) maak ik in mijn onderzoek ruimschoots gebruik van de uitkomsten van statistisch-empirisch seksuologisch onderzoek vanaf de jaren zestig. Een belangrijke moeilijkheid is al genoemd: het zijn momentopnamen. Bovendien zijn ze ongelijksoortig: de fase van hypothesenvorming – waarin uit het kluwen van theoretische verbanden er enkele worden geselecteerd die in hypothesen omgezet kunnen worden – zowel als de fase van het operationaliseren – waarin de hypothesen voor statistische bewerking hanteerbaar worden gemaakt – zijn in elk onderzoek verschillend. De momentopnamen resulteren dus telkens in een iets *andere* vermindering van theoretische en empirische precisie, waardoor het zicht op de processen rond opvoeding en seksuele ontwikkeling verflauwt.

Ook in elke afzonderlijke momentopname resulteert de gewoonte om hypothesen en operationalisering af te stemmen op de methode in een zeker verlies aan theoretische en empirische precisie, wat het zicht verder belemmert. De selectie van de hypothesen is immers mede afhankelijk van de mate waarin ze zich lenen tot iets werkbaars, iets dat via operationaliseren in een momentopname gemeten en dus geteld kan worden. Meestal gebeurt dit door vragenlijsten en/of interviews zodanig in te richten dat de antwoorden zich lenen voor het maken van tellingen. Verbanden die niet aan een statistische *toets* onderworpen (kunnen) worden, vallen al gauw buiten het zoekschema en daarmee veelal ook buiten zicht.

Veel statistisch-empirisch onderzoek bleek bruikbaar, vooral de eenvoudige tellingen en verbanden. Maar het weinige onderzoek dat direct is gericht op seksuele ontwikkeling en op opvoedstijlen – nóg complexer – naar verbanden tussen die twee, bleek minder bruikbaar. Zo biedt 'de leeftijd waarop jongeren voor het eerst geslachtsgemeenschap hebben' als operatio-

naliseren van 'seksuele ontwikkeling' slechts een vage indicatie van 'seksuele ontwikkeling'. Het empirisch en theoretisch betekenisverlies dat hieruit volgt is niet meetbaar en moeilijk te schatten. Daarom zet de vaagheid zich voort in de statistische uitkomsten. Statistische precisie valt dus niet als vanzelf samen met empirische precisie.

Al vanaf het eerste grote onderzoek in 1968 blijkt telkens weer dat leerlingen uit de hoogste opleidingsniveaus seks langer uitstellen terwijl ze tegelijk de meest liberale houding tegenover seksualiteit aan de dag leggen, terwijl voor leerlingen uit de lagere opleidingsniveaus telkens het omgekeerde wordt gevonden: een meer restrictieve houding en een liberale praktijk. Wie de cijfers over de jaren heen vergelijkt en daaruit een verandering in de permissieve of restrictieve attitude van Nederlanders concludeert, gaat dus voorbij aan de verschillende betekenis van die begrippen in de verschillende sociale klassen zowel als op de verschillende meetmomenten. Maar dat is niet alles. Stel dat de attitudeverschillen te begrijpen zijn als verschillen in de wij-ik balans: dat de respondenten uit lagere sociale klassen sterker zijn gebonden aan de traditionele onderschikking van elk individu aan de wij-groep waarin relatief weinig ruimte bestaat voor het ontwikkelen van een ik-identiteit met meer zelfdistantie zodat hun wij-identiteit sterker aansluit bij de heersende groepsnormaal. En stel dat de respondenten uit hogere sociale klassen individualistischer en reflexiever zijn zodat ze meer afstand nemen van zichzelf en de eigen maatstaven, op grond waarvan ze liberaal van opvatting zijn. Stel verder dat wat de praktijk betreft de jongeren uit de hogere sociale klassen hogere eisen stellen aan de relatie waarin ze seksualiteit integreren, daarom aan 'uitgestelde behoeftebevrediging' doen en dus minder gauw 'er aan toe zijn', maar wel vaker masturberen dan de ondervraagden uit lagere sociale klassen die eerder 'er aan toe zijn'² en voor wie de restrictieve houding meer op de sociale controle van de buitenwereld is afgestemd en dus sterker fungeert als façade dan als innerlijk kompas. In dat geval veroorzaken de correlaties tussen de metingen van seksuele permissiviteit en die van de seksuele praktijk eigenlijk vooral mist en nevel. Maar met behulp van coherente theoretische verbanden (zoals deze) kunnen metingen (zoals deze) een verhelderend zicht bieden op verschillen tussen sociale klassen in posities op de wij-ik balans en op de balans van controles – van externe en interne sociale controle.

Hieronder bespreek ik de uitkomsten van statistisch-empirisch onderzoek naar seksuele ontwikkeling en naar het verband met opvoedstijl. In Nederland is dit kennelijk geen populair onderzoeksthema want ik ken er slechts vier, maar omdat het literatuurrapporten

zijn, gaat het bij elkaar toch om 305 statistisch-empirische studies.

De 110 studies uit *Seks in de groei*

Uit *Seks in de Groei*, een literatuurrapport van 110 statistisch-empirische studies naar de seksuele ontwikkeling van kinderen en jeugdigen, blijkt dat de meeste onderzoekers de leeftijd van 'de eerste keer' inderdaad als indicatie van 'seksuele ontwikkeling' nemen, soms aangevuld met andere gegevens zoals over masturbatie en 'het aantal coïtuspartners', om zich vervolgens te richten op 'de factoren die hierop van invloed zijn'. Dit type vraagstelling is in de empirisch-statistische onderzoekstraditie gebruikelijk. Als vertrekpunt neemt men uitspraken over individueel gedrag om vervolgens de vraag te stellen welke factoren of variabelen daarop van invloed zijn. Maar met alleen gegevens over 'de eerste keer' (of iets meer) komt 'seksuele ontwikkeling' als 'factor' te midden van 'andere factoren' vrijwel los te staan van zowel de relaties waarin die ontwikkeling plaatsvindt als van de manieren waarop seksuele verlangens worden geïntegreerd in wat er al was vóór de puberteit en hoe zich de lustbalans dan verder ontwikkelt. Vaak is er te midden van de 'andere factoren' wel het een en ander te vinden wat als vage indicatie kan dienen, maar de correlaties tussen twee (of meer) wazige indicaties bieden nauwelijks zicht op veranderende relaties.

De bruikbaarheid van de 110 geselecteerde studies uit het onderzoeksrapport *Seks in de Groei* voor historisch-empirisch onderzoek is niet alleen beperkt omdat seksuele ontwikkeling wordt gezien als een individueel proces waarop 'factoren' inwerken, maar ook en vooral omdat het is gedacht als een constante. De selectie van studies is beperkt tot onderzoek dat grofweg na 1980 is uitgevoerd en de resultaten zijn weergegeven als ging het om één momentopname van twintig jaar. De auteurs gaan niet alleen voorbij aan de mogelijkheid van significante veranderingen in die twintig jaren, maar ze doen hetzelfde met nationale verschillen. De geselecteerde studies zijn in een divers aantal westerse landen uitgevoerd, voornamelijk Nederland en de USA, maar ze schrijven over 'de seksuele ontwikkeling van kinderen en jeugdigen' alsof die een universele kracht heeft die nationale verschillen overstijgt en bestand is tegen de kracht van historische processen.

Maar deze tekortkoming gaat ten dele schuil achter het imponerende feit dat er allerlei statistisch significante correlaties zijn gevonden. Zo correleren er allerlei 'factoren' met de leeftijd van 'de eerste keer'. Dat zijn sekse (jongens eerder dan meisjes), etniciteit (Afro-Amerikaanse jongeren eerder) en 'diverse aan opleiding gerelateerde maten, zoals schoolprestaties, opleidingsniveau, scores op een intelligentietest, schoolambities

² Meer masturberen en 'de eerste keer' op latere leeftijd vergeleken met jongeren uit lagere sociale klassen, zijn vaste onderzoeksuitkomsten sinds 1968, het zijn procesconstanten.

en de houding tegenover school. Degenen die lager scoren op deze maten, beginnen eerder met het hebben van geslachtsgemeenschap' (de Graaf en Rademakers, 2003, p.120-1). Behalve 'ethniciteit' en 'opleiding'³ correleren ook 'probleemgedrag' en 'zelfcontrole' sterk met de leeftijd waarop jongeren met geslachtsgemeenschap beginnen: jongeren met 'probleemgedrag' werden eerder seksueel actief en hadden meer seksuele partners, en jongens met minder zelfcontrole hadden op 11- tot 12-jarige leeftijd vaker ervaring met geslachtsgemeenschap en op 15- tot 16-jarige leeftijd meer seksuele partners (2003, p.124).

Net als veruit de meeste auteurs van de besproken studies, presenteren ook de auteurs van *Seks in de Groei* deze correlaties doorgaans alsof ze voor zich spreken, alsof de gecorreleerde factoren een direct zicht bieden op een aantal variaties binnen een verondersteld algemeen menselijk patroon van seksuele ontwikkeling. Dat komt omdat ethniciteit, sociale klasse en nationaliteit dus net als sekse worden opgevat als evenzoveel individuele kenmerken van kinderen en jongeren, en elk 'individueel kenmerk' wordt beschouwd als een 'factor' die met seksuele ontwikkeling correleert. De bespreking van 'de invloed van de ouders' en 'het gezinsklimaat' op het latere seksueel functioneren krijgt daardoor het karakter van een opsomming van verbanden (lees: correlaties) zonder verband. Een theorie over seksualiteit en seksuele ontwikkeling ontbreekt; ook die lijkt uit de statistische methode geboren te moeten worden. Het toont de scheve verhouding tussen theorie en methode die een groot deel van de empirische-statistische traditie in de seksuologie (en de sociale wetenschap) kenmerkt.

De 93 studies uit de aanvulling op *Seks in de groei*

In 2007 publiceerde één van de auteurs van *Seks in de groei* een gerichte aanvulling op deze studie. Het gaat niet meer om een breed spectrum van mogelijke 'factoren' die 'van invloed zijn' op de seksuele ontwikkeling van *het* individu, deze aanvulling is toegespitst op 'de rol van ouders in de seksuele ontwikkeling' (de titel), 'teneinde een bijdrage te leveren aan een nu nog niet bestaande theorie over de seksuele ontwikkeling' (de Graaf, 2007, voorwoord).

Op grond hiervan vermoedde ik aanvankelijk dat deze aanvulling wat betreft keuze van onderwerp en theorie in mijn richting was opgeschoven. Het eerste hoofdstuk bestaat inderdaad grotendeels uit een historische vergelijking van veranderingen in seksuele opvoedstijlen in Nederland sinds de jaren vijftig, gevolgd door een internationale vergelijking van Nederlandse en Amerikaanse seksuele opvoedstijlen. De samenvat-

ting van dit hoofdstuk telt twee zinnen, waarvan de eerste luidt: 'De houding ten aanzien van seksualiteit van jongeren en dientengevolge de seksuele opvoeding is sterk onderhevig aan historische en culturele verschillen'. Die formulering, vooral het 'sterk onderhevig', sterkte het vermoeden dat deze verschillen voldoende sociologisch significant zijn om ze nader aan de orde te stellen. Maar dat vermoeden verkeerde in zijn tegendeel bij lezing van de tweede en laatste zin: 'Dergelijke verschillen dienen in het achterhoofd te worden gehouden bij de interpretatie van de resultaten uit empirisch onderzoek die in de navolgende hoofdstukken besproken zullen worden' (2007, p.5). En daar blijven ze: in het achterhoofd. Er volgt geen woord meer over die sociologisch significante historische en culturele verschillen.

Niettemin is de formulering 'sterk onderhevig' waarschijnlijk geïnspireerd door een steevast 'kwalitatief' genoemde studie naar Nederlandse en Amerikaanse seksuele opvoedstijlen (Schalet, 1994). Daaruit blijkt namelijk dat Amerikaanse tieners (blank, middenklassen) thuis zelden of nooit samen met hun vriend of vriendin mogen slapen, terwijl veruit de meeste Nederlandse tieners dat wél mogen, althans met iemand voor wie ze 'veel voelen', als ze 'eraan toe zijn' en 'het' veilig doen. Deze Nederlandse seksuele opvoedingsstijl werd bevestigd door cijfers van het CBS (2003, p.41).

Na dit eerste hoofdstuk bestaat de aanvulling op *Seks in de groei* uit een bespreking van 93 westerse statistische studies van na 1980. Bij de bespreking ervan wordt de 'invloed' of 'de rol' van ouders op hun kinderen opnieuw in tal van factoren uiteengelegd en zonder veel theoretische explicatie weer samengebracht onder drie noemers: ondersteuning, controle en monitoring (toezicht?). Statistisch onderzoek naar 'de mate van warmte, affectie, responsiviteit, steun, betrokkenheid en de kwaliteit van communicatie' wordt onder de noemer 'ondersteuning' besproken. En 'bijvoorbeeld de mate van autonomie die de jongere wordt toegestaan, de regels die er gelden en de manier waarop beslissingen worden genomen' valt onder de noemer 'controle' (2007, p.20). Deze beide noemers worden in verschillende plaatsen en tijden verschillend geoperationaliseerd, en in 'het achterhoofd' is weliswaar het besef aanwezig dat opvoedstijlen sinds 1980 aanzienlijk zijn veranderd en dat Amerikaanse vragen en antwoorden iets anders betekenen dan Nederlandse (Schalet, 1994, 2005; Wouters, 2005), maar dat krijgt hier geen aandacht. Hetzelfde geldt voor de noemer 'monitoring' die in veel studies wordt geoperationaliseerd als kennis die ouders hebben van het kind, maar ook wel 'als regels of "in de gaten houden"'.³

³ De krachtige correlaties met ethniciteit en met aan opleiding gerelateerde factoren kunnen, denk ik, worden begrepen uit verschillen in sociale klasse, uit gevestigden-buitenstaanderrelaties (zie ook Pauille, 2011). Het begrip 'sociale klasse' verwijst naar verschillen in machts- en afhankelijkheidsverhoudingen die tot in de jaren zestig werden toegevoegd met het eufemisme 'verschil in opvoeding'. De laatste jaren is 'verschil in opleiding' het nieuwe eufemisme geworden.

Door onduidelijkheid over de samenhang van de verschillende operationaliseringen en door het daarvoor optredende verlies aan theoretische en empirische precisie kan eigenlijk niemand begrijpen wat er nou in feite van een opvoedstijl – de grootste noemer onder de grote noemers van factoren – wordt gemeten en hoe dat zich verhoudt tot andere ‘opvoeddimensies’ en opvoedstijlen. Bovendien wordt de invloed van opvoedstijlen meestal alleen maar gecorreleerd met ‘de eerste keer’. Dus wat betekenen de uitkomsten dan in termen van de verhoudingen tussen ouders en kinderen? De vraag wordt niet gesteld.

Dat gebeurt ook niet in de conclusie waar mogelijke theoretische verbanden aan de orde komen. Wel treedt daar enige ambivalentie over de gehanteerde methode voor het voetlicht: ‘Een direct verband tussen opvoedstijlen en seksueel gedrag is uiteraard heel goed mogelijk. Mogelijk zorgt de juiste mate van affectie, controle en monitoring ervoor dat kinderen opgroeien tot op een gezonde manier seksueel interacterende mensen’. Die (juiste mengeling in een) opvoedstijl zou dan bestaan uit een bepaalde *relatie* tussen ouders en kinderen die, als kinderen in de puberteit komen, een soepele bedding vormt voor het integratieproces van seks in het leven van jongeren. Dan stijgt het belang van de al bestaande *verhouding* ver uit boven het belang van enkele samenstellende delen, dus ver boven de afzonderlijke dimensies van affectie, controle en monitoring. Ik bedoel deze passage:

Omdat monitoring bij uitstek een opvoedstrategie is die tijdens de adolescentie speelt, kan het ook zo zijn dat de mate van affectie en controle eerder in het leven al een basis legt voor de mate waarin jongeren hun ouders op de hoogte houden. Wanneer jongeren voldoende affectie en een redelijke mate van controle ervaren, zijn ze meer geneigd dit te doen. In het meest extreme geval kan verondersteld worden dat zowel seksueel gedrag als de mate waarin de ouders op de hoogte zijn van het doen en laten van de kinderen het gevolg zijn van de andere opvoedstijlen die hieraan vooraf gaan. Het verband dat gevonden wordt tussen monitoring en seksueel gedrag is dan een zogenaamd ‘schijnverband’.

Vanuit deze visie heeft het weinig of geen zin om die drie dimensies van een opvoedstijl te operationaliseren om dan te berekenen welke dimensie ‘de grootste invloed heeft’. Maar alweer in de volgende zin, de laatste van dit rapport, ziet de auteur weer toekomst voor het opsplitsen in factoren: ‘Ook kan het zo zijn dat er sprake is van mediatie door monitoring: affectie en controle bepalen de hoeveelheid kennis van de ouders, hetgeen vervolgens een effect heeft op de seksuele ontwikkeling’ (2007, p.20-1). Dat gaat weer voorbij aan het belang van de *verhouding* die in een jarenlang vervlechtingsproces tussen ouders en tieners is opgebouwd. Elias noemt het een ‘bijgeloof’ dat men ‘vervlechtingsprocessen’ in wetenschappelijk onderzoek ‘per se in afzonderlijke onderdelen dient op te splitsen’ (1971, p.107).

De 46 studies uit de update van *Seks in de groei*

Twee jaar na deze aanvulling op *Seks in de groei* verschijnt er een update van dat boek (de Graaf en Rademakers, 2009). Hierin worden 46 nogal uiteenlopende studies samengevat die na 2001 zijn verschenen en in verschillende westerse landen zijn gedaan. De vraag welke veranderingen er zijn krijgt ten antwoord dat de studies geen sterke verschuivingen laten zien in seksueel gedrag, seksuele beleving en seksuele opvoeding, vergeleken bij de uitkomsten van de twintig jaar omvattende momentopname uit 2003. Historische en nationale verschillen ten spijt worden de uitkomsten op een grote universele hoop gegooid.

Neem twee studies die op dezelfde bladzijde (p.15) worden besproken en waaruit belangrijke nationale verschillen blijken. Eerst lezen we over de studie van Amy Schalet: ‘Nederlandse ouders gaan er over het algemeen van uit dat hun kind zelf goed kan bepalen wanneer hij of zij aan seks toe is en er wordt een grote mate van zelfcontrole van hen verwacht’. In de volgende alinea komt ter sprake dat Amerikaanse onderzoekers vinden dat veel jongeren behoorlijk onzeker zijn of ze ‘eraan toe’ zijn en dat ze ook de intenties en gevoelens van de partner moeilijk kunnen schatten (Ashcraft, 2006). De mededelingen staan los van elkaar, ze krijgen geen theoretische betekenis. Toch ligt het voor de hand die te zoeken in de grotere gelijkheid en vertrouwelijkheid tussen ouders en kinderen zowel als tussen de seksen in Nederland, in welk land de externe sociale controle van ouders bovendien sterker is gericht op het ontwikkelen van zelfcontrole (interne sociale controle) bij hun kinderen dan in de USA, waar de externe sociale controle overheersend gericht is op het verbieden, verhinderen en bestraffen van overtredingen. Die verschillen blijken namelijk verklaringskracht te hebben (Wouters, 2005; 2008, 2011).

Uit deze update blijkt dat één onderzoek naar nationale verschillen school heeft gemaakt: dat van Amy Schalet. Brugman et al. (2010) hebben haar studie herhaald, onder meer met behulp van statistische technieken, en de resultaten ervan bekrachtigd. Maar de auteurs verbinden er eerder een moraliserende dan een theoretische conclusie aan: ‘Americans have much to learn from other countries like The Netherlands which has been able to assist young people in their sexual development.’ Wat Americans van The Netherlands moeten leren zijn: ‘Affordable, accessible family-planning services, more and earlier formal sexuality education, open attitudes of parents and other adults, and more realistic and positive media messages.’ Dan volgt de laatste zin van deze studie: ‘Being sexually healthy is not only important for the girls’ own pleasure and happiness as they grow up but also is important for their partners and society.’

Een proefschrift in drie delen

In 2010 promoveerde Hanneke de Graaf op een proefschrift waarin het verband tussen seksuele ontwikkeling en opvoeding opnieuw centraal staat. Het bestaat

uit drie delen, het eerste deel bevat een literatuuronderzoek naar nog eens 55 studies in de empirisch-statistische traditie en de volgende drie delen zijn eigen studies die los van elkaar gelezen kunnen worden; wel zijn alle gericht op het verkrijgen 'van inzicht in het verloop van seksuele carrières en de factoren die hiermee samenhangen' (2010, p.89).

Het begrip 'seksuele carrière' verwijst naar de volgorde waarin verschillende stappen – tongzoenen, voelen en strelen onder de kleren, naakt vrijen, coïtus – worden gezet, de snelheid waarmee en de leeftijd waarop. Het zijn stappen die ook onderscheiden worden in grootschalig en representatief Nederlands onderzoek vanaf 1968 (*Sex in Nederland*) tot in 2005 (de Graaf et al., 2005). In het proefschrift worden de resultaten uit 2005 een paar keer samengebond in de zin dat ongeveer één op de tien 14-jarigen 'het' al heeft gedaan terwijl een even groot deel van de 19-jarigen nog niet eens ooit heeft gezoend. Gevraagd naar de leeftijd waarop welke stap is gezet bleek dat ongeveer driekwart van de respondenten de onderscheiden stappen deden in de volgorde die hier is genoemd. Ongeveer een kwart van de respondenten volgde een andere carrière, door bijvoorbeeld alle verschillende stappen binnen één jaar te zetten of door een andere volgorde aan te houden. Dat zijn vooral jongeren uit lagere sociale klassen, zoals in 2005 ook al was gebleken.

Deel één: literatuuronderzoek, 55 studies

De selectie voor het literatuuronderzoek bestaat uit studies naar verbanden tussen opvoeding, gedifferentieerd naar drie dimensies – ouderlijke steun, controle, en kennis van het gaan en staan van het kind – aan de ene kant en seksueel gedrag van tieners aan de andere. Wat dat gedrag betreft zijn veruit de meeste van de 55 geselecteerde studies beperkt tot het moment van de eerste geslachtsgemeenschap. Nederlands onderzoek is in deze dus wat minder beperkt, wat volgens Straver (mondeling) te danken is aan het voorbeeld van Duitse seksuologen die midden jaren zestig het seksueel gedrag al differentieerden, en aan een studie van Rademakers en Straver uit 1986, waarin de theoretische bespreking van opvoedstijlen aan diepgang wint door te onderscheiden naar permissieve, restrictieve, egalitaire, autoritaire, negatieve, positieve, reflexieve en warm affectieve banden tussen ouders en kinderen.

De studie van 55 publicaties biedt vooral de conclusie 'dat kinderen van ouders die hen liefde (steun) bieden en regels (ook wel *'age-appropriate levels of control'* genoemd) en die veel van hen weten, over het algemeen op latere leeftijd voor het eerst seks hebben en veiligere en prettigere contacten hebben als ze uiteindelijk seksueel actief worden' (2010, p.36, p. 90). Uit eerder onderzoek was al bekend dat deze verschillen sterk correleren met opleiding en etniciteit, dus met sociale klasse, maar De Graaf richt zich liever op de vraag 'welke dimensie van opvoeding de sterkste bijdrage levert aan seksuele gezondheid' (2010, p.90). Daarover

gaat het in haar volgende hoofdstuk.

Deel twee: de belangrijkste opvoedingsdimensie

In dat hoofdstuk blijkt De Graaf met slechts twee dimensies van opvoeding te meten in plaats van drie: 'control' en 'monitoring' zijn eruit gegooid. Dat gaat zo: a) monitoring wordt gewoonlijk gemeten als de kennis van ouders over hun kinderen, maar b) omdat ouders veel informatie spontaan van hun kinderen horen is actieve supervisie geen garantie noch een voorwaarde voor deze kennis, dus lijkt 'monitoring' een misleidende term en 'wij' gebruiken 'parental knowledge' in plaats daarvan (2010, p.38). Klaar. Over regels of 'control' wordt ineens niet meer gesproken en evenmin over opvoedstijlen, gezinsverhoudingen of gezinsidealen.

Toch moet het schrappen van de opvoeddimensie 'controle', 'levels of control' en 'regels' consequenties hebben gehad voor de twee overgebleven dimensies en voor de statistische bewerkingen. Maar De Graaf biedt geen nadere reflectie en gaat direct over op de vraag welke van de twee overgebleven 'factoren' of 'dimensies' van opvoeding de *belangrijkste* is: liefde of kennis?

De operationalisering van 'liefde' of 'ouderlijke steun' bestaat uit de vragen 'mijn ouder laat me weten dat zij/hij van me houdt' en 'mijn ouder helpt me goed als ik het moeilijk heb'. De factor 'kennis' steunt op de vraag naar de kennis die ouders geschat worden te hebben van de vrienden en de vrijetijdsbesteding van hun kinderen (2010, p.42). Deze operationalisering is te beperkt om de conclusie 'kennis is belangrijker dan liefde' te kunnen dragen. De vragen en ook de in vier schalen opgedeelde antwoorden – van veel naar weinig of niet – zijn niet eenduidig genoeg. Wat tieners die veel gewend zijn weinig vinden, kan veel zijn in de ogen van tieners die weinig gewend zijn. Daarmee verschilt ook het gezinsklimaat, het gezinsideaal en de daarop afgestemde omgangsvormen.

Een gezinsideaal omvat zowel een ik-ideaal als een jij-ideaal en wordt al van jongs af aan verinnerlijkt in één figuratie-ideaal van intieme verhoudingen en daarop aansluitende omgangsvormen (Van Stolk & Wouters, 1983, p.152-7). Daarin doen zich ook over de generaties ontwikkelingen voor. Zo zijn de uitersten van een autoritaire en een laissez-faire opvoeding in de afgelopen decennia vrijwel verdwenen, terwijl de eisen van zowel betrokkenheid als discipline hoger werden en tegelijk daarmee is de spanning tussen betrokkenheid en discipline opgelopen. In de praktijk van de omgangsvormen discipline en liefde net zo min een eenvoudig continuüm als zakelijk en affectief, vasthoudend en flexibel, gedistantieerd en betrokken (Wouters 1990, p.120-42). Maar de hier besproken metingen gaan aan dergelijke nuancerings voorbij.

Zo volgt er ook geen commentaar op een uitkomst als: *'Middle- and late-adolescents reported that their parents know more about them than early adolescents'* (2010, p.47). Dit kan betekenen dat de oudere adoles-

centen deel uitmaken van een generatie met liefdevoller ouders, maar ook dat jonge adolescenten vaker vinden dan oudere tieners dat hun ouders de veranderingen die ze doormaken niet kunnen bijhouden. Ik houd het op het laatste, alleen al omdat jonge tieners in de puberteit raken en dus in een uitgesproken overgangperiode verkeren. Maar deze interpretatie houdt wel in dat de vraag en de antwoorden voor andere leeftijdsgroepen iets anders betekenen. Dat is een fikse complicatie voor statistische analyse.

In die analyse van de antwoorden is 'gecontroleerd voor' – of 'gecorrigeerd voor' – opleidingsniveau en etnische achtergrond. Deze statistische formule betekent dat uitdrukkelijk *niet* wordt gekeken naar verschillen in sociale klasse. Bij toepassing van deze statistische bewerking komen er altijd correlaties uit, maar wat die betekenen in termen van relaties tussen mensen, is vaak onduidelijk. Zo ook hier.

Het beperken van de opvoeddimensies van drie naar slechts twee door de dimensie 'regels', 'control' en 'age-appropriate levels of control' eruit te gooien, betekent niet alleen dat de machtsbalans tussen ouders en kinderen volledig uit zicht is geplaatst, maar ook de balans van controles – van externe sociale controle en interne sociale controle ofwel zelfcontrole. Er kan dus niets worden gezegd over de machtsverhouding noch over de vraag hoe controles van ouders gericht op het verhinderen en bestraffen van gedrag zich verhouden tot vormen van liefdevolle controle op de zelfcontrole en zelfsturing. Ook valt niet te zeggen of die laatste vorm van controle zich heeft verbreid (of niet).

Deel 3: het belang van gezinscohesie

De vraag 'of jongeren over het algemeen eerst ervaring opdoen met [romantische] relaties voordat ze ervaring met geslachtsgemeenschap opdoen' staat centraal in de laatste studie van het proefschrift (2010, p.91). Voor drie kwart van de deelnemers (314 meisjes en 222 jongens van 12 tot 17) was dit inderdaad het geval.

De interpretatie van dit resultaat legt nadruk op de mate van gezinscohesie. Hoe zich de dimensie gezinscohesie verhoudt tot de drie (liefde, controle, kennis) of twee (liefde en kennis) dimensies uit de twee voorafgaande hoofdstukken blijft onduidelijk. Theoretisch is dat niet onbelangrijk, evenmin als de operationalisering van 'gezinscohesie'. De vier-punts schaal voor gezinscohesie bevat vijf uitspraken over gezinsinteracties, waarvan maar twee voorbeelden worden gegeven: 'In ons gezin zorgt iedereen voor zichzelf (*minds their own business*)' en 'In ons gezin maakt iedereen zelf uit wat het beste is' (p.58). Nu is discreet zijn ook een vorm van '*mind your own business*' terwijl zelf kunnen beslissen wat het beste is heel goed kan doorgaan voor een vorm van democratische onafhankelijkheid die gepaard gaat met hechte banden. Jongeren die 'helemaal mee eens' invullen kunnen dus heel goed afkomstig zijn uit hechte gezinnen met gelijke verhoudingen en individualistische houdingen.

Voor jonge meisjes blijken er krachtige correlaties te bestaan tussen een slechte relatie met de ouders, een vroege liefdesrelatie en een vroege 'eerste keer'. De Graaf interpreteert deze correlaties nogal gewaagd. Ze gelooft dat lage niveaus van gezinscohesie '*resulted in*' (lees: correleerden met) het vroeger aangaan van romantische relaties (2010, p.66) en dat deze relaties '*compensate for what is missing in the relationship with parents, while simultaneously providing the opportunity for an early sexual debut*' (2010, p.57). Maar hoe kun je iets missen als je het van huis uit niet kent en nooit hebt gehad? De betrokkenen zijn niet gevraagd of ze intimiteit en steun missen en of ze dat gemis hebben willen compenseren, maar ik denk niet dat ze ermee zouden instemmen. Want zelfs als je op grond van andere voorbeelden dan je eigen familie toch gaat verlangen naar een meer intieme band, hoe groot is dan het realistisch gehalte ervan? Hoe ziet dat romantisch verlangen er dan uit?

Kortom, de behoefte aan intimiteit betekent iets anders voor meisjes uit weinig hechte gezinnen dan voor meisjes '*growing up in highly cohesive families*'. Het verschil lijkt over de generaties te worden doorgegeven bij wijze van sociale erfenis. Jongeren die opgroeien in meer ongelijke en grilliger gezinsverhoudingen leren thuis immers minder om verschillende soorten en gradaties van intimiteit en aandacht te onderscheiden dan jongeren die daarvan thuis meer ervaren. Ook in de omgang met leeftijdsgenoten herkennen de laatsten meer gradaties van relationele intimiteit en stellen ze hogere eisen van relationele intimiteit alvorens ze zich wagen aan seksuele intimiteit. Jongeren die van huis uit minder relationele intimiteit gewend zijn leggen de lat minder hoog. Misschien is het daarom dat ze eerder ingaan op toenaderingspogingen en dan al gauw verder: ze genieten van de aandacht en van het een komt het ander.

Nog 51 studies: opvoedrelaties in drie dimensies van opvoedgedrag

Opvoeddimensies staan ook centraal in het rapport *Opvoeding in de migratiecontext* van het Verwey-Jonker Instituut uit 2009. Daarin worden de resultaten van 51 studies naar de opvoeding onder nieuwe Nederlanders samengevat. In de paragraaf over het 'conceptueel kader' staat dat 'opvoedingsgedrag in de theorievorming doorgaans wordt onderscheiden naar drie dimensies: ondersteuning, controle en toezicht' (Pels et al. 2009, p.10). In de studies waar dit de 'gebruikelijke dimensies' zijn, gaat het niet zozeer om seksuele ontwikkeling, meer om 'ontwikkeling' in het algemeen. De achterliggende vraag hoe die ontwikkeling aansluit op de Nederlandse samenleving blijft doorgaans onuitgesproken. Die impliciete vergelijking schemert ook door in de uitspraak dat 'het opvoedingspatroon, waarin steun en controle door overreding samengaan, in de westerse wereld geleidelijk een normatieve status heeft gekregen' (Pels et al. 2009, p.20).

De bedoeling is duidelijk, maar de formulering reduceert een ingrijpende verandering in de opvoedrelaties van ouders en kinderen tot een verandering in normen, alsof de mensen en hun verhoudingen dezelfde zijn gebleven en slechts hun normen zijn veranderd. Dat betekent dat belangrijke theoretische vragen blijven liggen, zoals de vraag of 'het opvoedingspatroon waarin steun en controle door overreding samengaan' en de 'drie dimensies: ondersteuning, controle en toezicht' (Pels et al. 2009, p.10) wel toereikend genoeg zijn om recht te doen aan wat er in 'de westerse wereld' gebeurt? Want is dit *samengaan* niet méér dan de som van de samengaande delen? Kun je ooit wel voldoende zicht krijgen op dat 'samengaan' als dit onmiddellijk wordt ontbonden in 'delen', 'elementen', 'factoren' of 'dimensies' (met nauwelijks meer legitimering dan dat dit gebruikelijk is)? Hoe kan dan nog blijken dat ze elkaar sterker zijn gaan overlappen naarmate de opvoedrelaties gelijkjer en intiemer zijn geworden en meer gericht op het kinderen leren zichzelf te sturen door liefdevol bij te sturen? En wat blijft er over van die 'delen' of 'dimensies' nadat ze door te 'operationaliseren' zijn gereduceerd tot vragen die gesteld kunnen worden en waarvan de antwoorden telbaar gemaakt kunnen worden, zodat ze geschikt worden voor statistische analyse? De theorie van de drie dimensies van opvoedgedrag is, zoals alle theorie, in woorden gevat, maar is die theorie van woorden na toepassing van de methode die woorden omzet in cijfers voor een statistische analyse, er preciezer en samenhangender op geworden?

Juist door dat samengaan vormen de dimensies steun, controle en toezicht vergaarbakken van overlappende betekenissen die geen onderzoeker zodanig kan ontwarren dat de respondenten eenduidige vragen krijgen voorgelegd, wat betekent dat ook hun antwoorden niet eenduidig zijn. Zo bevat ondersteuning aspecten van controle en toezicht, terwijl controle aspecten van toezicht en ondersteuning bevat. Zo is steun in een deel van de nieuw-Nederlandse gezinnen minder persoonsgericht en meer gericht op het gezinscollectief, terwijl bij Turkse, Marokkaanse en Chinese ouders bovendien blijkt dat 'ondersteuning, controle en "preken" tegen kinderen meer vervlochten zijn dan theoretisch zou worden aangenomen' (Pels et al. 2009, p.22). Kortom, zonder een sterker samenhangende theorie en duidelijker daarop geënte criteria, blijft het proces van kennisvergaring gepaard gaan met een proces van kennisverduistering.

Meer historisch-seksuologische theorie

Gedurende de hele vorige eeuw, vooral vanaf de jaren zestig, is de machtsbalans in het voordeel van kinderen verschoven en is het brandpunt van de externe sociale controle sterker bij de zelfcontrole komen te liggen. In hetzelfde proces heeft de betrokkenheid en de affectieve investering van ouders in hun kinderen aan kracht en intensiteit gewonnen en ouders hadden er steeds meer voor over om de gedrags- en gevoelsalter-

natieven van hun kinderen niet onnodig te beperken. In gelijkwaardiger en liefdevoller verhoudingen ging het disciplineren van kinderen dan ook steeds meer via een sterker en dwingender beroep op affectie en reflectie, op zelfcontrole en zelfregulering. Naarmate een dergelijk beroep zich in uitdijende kringen verbreidde, ontwikkelden de betrokkenen een sterker gevoel voor betrekkingen en betrekkelijkheid. De grotere affectieve investeringen wekten hogere verwachtingen en die zetten zich voort in het geweten en het ik-ideaal van kinderen.

Vanuit deze visie lijkt het vrijwel ondenkbaar dat sterk betrokken ouders niet ook tegelijk sterk dwingende ouders zijn, hoewel niet op de oude autoritaire manier:

'Ook al waren we boos, we hebben je nooit gestraft.'

'Jullie boosheid was al straf genoeg.' (Goudsblom, 1998, p.84).

Het ligt dan ook voor de hand dat ouders die liefdevol steun bieden dat doen door warme en betrokken gesprekken met hun kinderen te voeren. Met die gesprekken onderhouden ouders én kinderen hun onderlinge band, het zijn uitwisselingen van steun, liefde, informatie en dus kennis tegelijk. Zo hebben vormen van controle sterker het karakter van liefdevolle steun gekregen en vormen van die steun sterker het karakter van controle. Met het oog op deze ontwikkelingen is het eenzijdig en enigszins misleidend om te schrijven 'dat deze kennis ouders de mogelijkheid biedt om hun kinderen los te laten wanneer dit kan en in te grijpen wanneer dit nodig is' (de Graaf, 2010, p. 91). De kennis om dit te doen ontstaat immers niet, tenzij uit en in een vertrouwelijke relatie. Alleen op grond van de gehechtheid, het vertrouwen en de vertrouwelijkheid die ouders in de band met hun kinderen hebben opgebouwd, zijn zij geïnformeerd. Scherp gesteld, het is niet zozeer hun informatie als wel hun vertrouwelijke relatie die ouders in staat stelt om in te grijpen *en los te laten*, want loslaten ofwel *niet* ingrijpen is ook een vorm van ingrijpen. Bovendien, zonder zo'n relatie ontbrak die informatie. Alleen op grond van een intieme band kunnen ouders hun kinderen disciplineren door hen te leren zichzelf te disciplineren. Voor de kringen waarin dit voorkomt, geldt dat de term '*love-oriented discipline*' (Bronfenbrenner, 1958) achterhaald is omdat daar de relatie zelf de bron van kennis en discipline is geworden.

Naarmate de machts- en controleverhoudingen waarin kinderen en jongeren opgroeien ongelijker en grilliger zijn, zal ook de ontwikkeling van hun inlevings- en expressievermogens achter blijven. Hetzelfde geldt voor wat in de statistisch-empirische seksuologie, ook in het besproken proefschrift, hun sociale en seksuele vaardigheden (*skills*) wordt genoemd: hun mogelijkheden om de eigen seksuele behoeften en verlangens aan een partner kenbaar te maken en om ongewenste seksuele benaderingen en toenaderingen te kunnen afwimpelen. Deze *skills* worden vanuit één afzonderlijk

individu gedacht. Maar wat hier bij hoort en niet wordt genoemd, dat zijn de *skills* om de behoeften en verlangens van de partner te verkennen en te leren kennen om zo de relationele en seksuele intimiteiten naar grotere hoogten van lust en plezierige spanning te kunnen opvoeren.

Dat deze 'aanvoelkunst' zowel in seksuele voorlichting als in seksuologisch onderzoek doorgaans over het hoofd wordt gezien en dus niet meetelt, geeft aan waartoe het uitgangspunt van één individu voert: neuken wordt zo iets wat je doet aan een ander, het zijn handelingen die het ene individu aan een ander voltrekt, niet iets wat je in een verhouding *samen* doet. Zo gaat het ook met 'de factor kennis': dat is informatie die een ouder afdwingt, inwint of spontaan krijgt. Ook hier is de *verhouding* waarin dit gebeurt, die tussen ouders en kinderen, hooguit secundair. Vanuit dit denkraam bestaat er geen gewoon gesprek en er wordt niet geneukt. Elk afzonderlijk individu heeft interacties, óók seksuele, maar er is geen oog voor relaties of verhoudingen. Wie slechts de danspassen van *het* individu analyseert, ziet nooit een tango.

Conclusie

De resultaten uit honderden hier besproken statistisch-empirische studies bieden maar weinig zicht op veranderingen in seksuele ontwikkeling en opvoedstijlen en dus ook op de verbanden daartussen. Studies naar dit soort ingewikkelde complexen en verbanden kunnen niet zonder een stevige coherente theorie en daar is veel minder aandacht voor dan voor de methode. Bij gebrek aan zo'n theorie verschijnt de vertaalslag van theorie naar methode en weer terug van methode naar theorie als tamelijk onaf en onvolkomen. Zowel bij de bespreking van de onderzoeksopzet als bij de bespreking van de onderzoeksresultaten geven auteurs van statistisch-empirische seksuologische studies weinig rekenschap van de aard en de omvang van het verlies aan empirische precisie en theoretische samenhang als gevolg van hun selectie van hypothesen en hun operationalisering. En nadat de statistische tabellen zijn gepresenteerd, komt het betekenisverlies door het operationaliseren doorgaans niet of nauwelijks meer aan de orde.

Dan wordt de vertaalslag van cijfers naar theorie, van statistische uitkomsten weer terug naar de oorspronkelijke theoretische gedachtegang die tot het statistisch rekenwerk heeft geleid, niet of nauwelijks gemaakt. De betekenis van de resultaten strekt dan niet verder dan het statistisch denkraam, waardoor de lezer zelf maar moet uitmaken wat die uitkomsten betekenen voor de theorie waaraan de hypothesen en de operationaliseren zijn ontleend. Dat geldt in feite ook voor resultaten die worden gepresenteerd in de taal van de statistiek, min of meer rechtstreeks vanuit de statistische denkwereld, zoals al in 1968 gebeurde: 'Het volstrekt afwijzen van de voorechtelijke coïtus, genomen naar de leeftijd van de respondenten, maakt aannemelijk,

dat leeftijd als zodanig causaal inwerkte op de houding of norm'. En 'Van welstand kan reeds nu worden gezegd dat deze geen, althans geen noemenswaardige invloed op het al of niet plaatsvinden van voorechtelijke geslachtsgemeenschap uitoefende' (*Sex in Nederland* 1969, 42, 53). Recent las ik 'dat *seks* invloed heeft op de seksuele ervaring' (Hendriks et al. 2010: 34) en 'dat gezinswelvaart geen invloed heeft op het hebben van seksuele gemeenschap' (de Looze 2010, 117).

Het niet afmaken van de vertaalslag van de methodische denkwereld weer terug naar de theoretische denkwereld van waaruit tot de toegepaste methode is besloten, tast de leesbaarheid aan en camoufleert de verlegenheid met seks minstens zo goed als de witte jas en medisch jargon dat deden. Maar omdat die verlegenheid met seks nauwelijks meer bestaat, denk ik dat het tegenwoordig de verlegenheid met theorie is, die wordt gecamoufleerd. Zeker voor zover de statistisch-empirische onderzoeksresultaten moeten dienen ter opheldering van verreikender verbanden, paren ze een manco aan empirische precisie aan een manco aan theoretische zeggingskracht. Door in de statistische denkwereld te blijven hangen en de vertaalslag van cijfers naar theorie dus niet (af) te maken, wordt dit manco toegedekt... en tegelijk komt het erin tot uiting.

Ooit werd de verlegenheid met seks gecamoufleerd door witte jassen en medisch jargon, sinds de jaren zestig lijkt de statistische preoccupatie de verlegenheid met het (verzwegen) manco aan empirische precisie en theoretische zeggingskracht te camoufleren. Ondanks alle onderzoek is het gebrek aan kennis over seks, of beter, over de lustbalans, inderdaad pijnlijk en de verlegenheid erover heel invoelbaar. Maar is het geen tijd de scheve verhouding tussen theorie en methode aan te pakken?

Literatuur

- Ashcraft, C. (2006). Ready or Not . . . ? Teen Sexuality and the Troubling Discourse of Readiness. *Anthropology & Education Quarterly*, 37, 328-346.
- Bronfenbrenner, U. (1958). Socialization and Social Class through Time and Space. In Maccoby, E., Newcomb, T.M., & Hartley, E.C. (eds.), *Readings in Social Psychology* (pp. 400-425). New York: Holt.
- Brugman, E., Goedhart, H., Vogels, T., & van Zessen, G. (1995). *Jeugd en seks. Resultaten van het nationale scholierenonderzoek*. Utrecht: SWP.
- Brugman, M., Caron, S.L., & Rademakers, J. (2010). Emerging Adolescent Sexuality: A Comparison of American and Dutch College Women's Experiences. *International Journal of Sexual Health* 22, 32-46.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2003). *Jeugd 2003, cijfers en feiten*. Voorburg/Heerlen.
- Elias, N. (1971). *Wat is sociologie?* Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum.
- Elias, N. (2001). *Het Civilisatieproces*. Amsterdam: Boom.
- De Graaf, H. & Rademakers, J. (2003). *Seks in de groei. Een verkennend onderzoek naar de (pre-)seksuele ontwikkeling van kinderen en jeugdigen*. Delft: Eburon.
- De Graaf, H., Meijer, S., Poelman, J., Vanwesenbeeck, I. (2005). *Seks onder je 25ste*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep/ Soa Aids Nederland.

- De Graaf, H. (2007). *De rol van ouders in de seksuele ontwikkeling: Een literatuurstudie*. Rutgers Nisso Groep.
- De Graaf, H. (2010). *Parenting and adolescents' sexual health*. Delft: Eburon.
- De Looze, M. (2010). Seksueel gedrag. In Dorsselaar, S., et al. (eds.), *Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland*. Utrecht: Trimbos-instituut, p. 111-120.
- Goudsblom, J. (1998). *Reserves*. Meulenhoff, Amsterdam.
- Hendriks, J., Slotboom, A.-M., Verbruggen, J. (2010). Zelfgerapporteerde seksuele dwang onder adolescenten. *Tijdschrift voor Seksuologie* 34/1, 33-43.
- Ketting, E. (1986). Tiener seksualiteit: het gedrag van jongeren en de zorgen van ouders. In Dersjant-Roorda, M. C. (red.), *Uitvliegen... maar er niet invliegen. Tieners en seksualiteit* (pp. 23-33). Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Paulle, B. (2011). Language, parenting and inequality. In Brinkgreve, C. et al. (red.), *Cultuur en ongelijkheid* (pp. 148-154). Diemen, AMB.
- Pels, T., Distelbrink, M., & Postma L. (2009). *Opvoeding in de migratiecontext. Review van onderzoek naar de opvoeding in gezinnen van nieuwe Nederlanders*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Rademakers, J., & Straver, C. (1986). *Van fascinatie naar relatie*. Zeist: Nisso.
- Schalet, A. (1994). Dramatiseren of normaliseren? De culturele constructie van tienerseksualiteit in de Verenigde Staten en Nederland. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 21, 113-147.
- Schalet, A. (2005). Raging hormones, regulated love: adolescent sexuality and the constitution of the modern individual in the United States and the Netherlands. *Body & Society*, 6, 75-105.
- Sex in Nederland* (1969). Utrecht: Het Spectrum.
- Van Hessen, J.S. (1964). *Samen jong zijn. Een jeugdsociologische verkenning in gesprek met vorigen*. Assen: Van Gorcum.
- Van Stolk, B., & Wouters, C. (1983). *Vrouwen in tweestrijd. Tussen thuis en tehuis*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Van Ussel, J.M.W. (1968). *Geschiedenis van het seksuele probleem*. Mepel: Boom.
- Wouters, C. (1990). *Van minnen en sterven. Informalisering van de omgangsvormen rond seks en dood*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Wouters, C. (2005). *Seks en de seksen*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Wouters, C. (2008). *Informalisering. Manieren en emoties sinds 1890*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Wouters, C. (2011). Status Competition and the Development of an American Habitus. In Buschendorf C., Franke, A., & Voelz, J. (eds). *Civilizing and Decivilizing Processes: Figurational Approaches to American Culture* (pp. 263-286). Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.

Summary

Sexual development and parenting styles in raising children: Statistical-empirical sexology in historical perspective

This article discusses five Dutch studies, consisting of four reports reviewing research into the sexual development of children and adolescents, and a dissertation focusing on its connection with parenting styles. A review report of 51 studies on the connection between parenting styles and development in more general terms, is added to the discussion. These literature reports on a total of 356 studies of sexual development, most of them searching for connections with parenting, and almost all conducted in the statistical-empirical research tradition within sexology. This paper tries to take stock of these studies and to evaluate their design and research results from the viewpoint of historical-empirical sexology whose theoretical perspective is outlined and specified in a substantive discussion of observed and theoretical relationships between sexual development and parenting styles. The question to what extent results from statistical-empirical research can be of use as source material in historical-empirical research, serves as an important guideline. This question reveals empirical-statistical sexology to show fairly common theoretical and empirical deficiencies, mainly emanating from an imbalance between theory and method.

Keywords: connections between sexual development and parenting styles; love-oriented discipline; intimation; statistical and historical sexology; relation theory and method

Trefwoorden: verband seksuele ontwikkeling en opvoedstijlen, intimisering, op liefde gerichte disciplineren, statistische en historische seksuologie, verhouding theorie en methode